

ПЕРИФРАЗИ ЯК ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ СВІТОБАЧЕННЯ ОПОВІДАЧА У РОМАНІ М. ДОЧИНЦЯ «ВІЧНИК»

У статті проаналізовано особливості вживання перифразів у мові роману М. Дочинця «Вічник». Розповідь у творі ведеться від першої особи, а це сприяє творенню об'єктивних вторинних номінацій.

Виділено основні тематичні групи описових зворотів. Зауважено, що частіше перифрази слугують засобом характеристики персонажів та об'єктів природи. Вторинні номінації саме цих двох категорій несуть глибокий філософський зміст та відображають світогляд оповідача.

Ключові слова: перифраз, вторинна номінація, наратор, описовий зворот, стилістична фігура.

Volodymyr Buda. PERIPHRASES AS A MEANS THAT REFLECTS NARRATOR'S OUTLOOK IN THE NOVEL "VICHNYK" BY M. DOCHYNTSYA

The aim of our research is an analysis of periphrases of the novel "Vichnyk", which describe an outlook of the storyteller and his deep comprehension of the core of the humans' life.

Texts of the modern Ukrainian literature need constant process of study. Analysis of periphrases is actual because they are often authors' creations.

The storyteller of the novel is the first person- Andriy Voron. That is why a reader associates all author's reflections with the narrator but not the author.

Among the main thematic groups of descriptive constructions we highlight the following: 1) food and drinks names; 2) place names; 3) military names; 4) philosophical, abstract and mythological notions. We note small quantity of the secondary nominations, which denote household items. It is caused by peculiarity of the work in which even everyday things become unusual. For example: home – "the core of humanity" [2. s.181].

The most widely spread thematic group of periphrases is "people". An explanation of this fact can be found in the life philosophy of the storyteller: "... there are no enemies and no friends among people, but each small or adult is a teacher, who directs our progress" [2, s.122-123]. We can differentiate positive ("heaven children") and negative ("seducers of women") among the author's nominations. Some of such descriptions carries a symbolic meaning. Therefore, Chieftain Mykola Shuhai seems to be for the narrator "the lively soul of my people..." [2, s. 212]. Considerable impact on formulation of the Voron's outlook had monks who thought that all people are "...fragile clay vessels. Sens only in what you are filled with." [2, s. 284].

Another big teacher of the storyteller was the Nature, because everything generated by her has its own purpose and rights: "I am only equal among equals, a small crumb of the living world, a point of the innermost secret, a result of the work of the Big Master" [2, s.171].

So, the periphrases of the novel "Vichnyk" are an important display element of the narrator reflections and they serve as a means of creation of the inner world of A. Vorona.

Key words: periphrases, the secondary nomination, a narrator, a descriptive construction, a stylistic figure.

Постановка проблеми. Кожен письменник володіє індивідуальними засобами творення образності. Одним із таких тропів є перифраз, який надає можливість авторові суб'єктивно охарактеризувати зображуване. Як правило, письменники активно використовують авторські вторинні номінації. Тому предметом нашого дослідження є описові звороти роману

М. Дочинця «Вічник», які відображають світогляд оповідача, його глибоку філософію смислу людського буття.

Актуальність дослідження. Тексти сучасної української художньої літератури потребують регулярного вивчення, аналізу типових та індивідуальних засобів образотворення. Однією зі стилістичних фігур, яка часто функціонує лише в одному творі і є авторським новотвором, виступає перифраз. Важливим є і те, що описові звороти роману «Вічник» ще не досліджувалися лінгвістами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські мовознавці останнім часом значну увагу приділяють дослідженню перифразів у творах окремих письменників. О. Копусь аналізувала цю стилістичну фігуру в романах О. Гончара, А. Метельна та О. Важеніна розглядала авторські перифрази у химерній прозі Є. Гуцала, Л. Приблуда простежувала особливості вживання вторинних номінацій у сучасній українській постмодерній прозі, А. Попович вивчала описові звороти у мові творів Ліни Костенко.

У ряді наукових праць аналізувалися особливості мови творів М. Дочинця. Р. Теребус досліджував власні назви у романах «Криничар» і «Вічник» та метафору в романі «Вічник», М. Вергалюк охарактеризувала особливості вживання біблійних фразеологізмів у творах письменника, а Г. Вовченко розглянула питання «народної стихії і мовного портрета» у прозі М. Дочинця.

Виклад основного матеріалу. Сучасні українські прозаїки досить активно використовують у творах перифрази. Ця стилістична фігура служить яскравим засобом характеристики персонажів, змалювання пейзажів, відображення суспільних процесів, творячи вторинну номінацію, яка, як правило, подає емоційно-експресивне бачення тих чи інших об'єктів, понять чи явищ. Зазвичай письменники використовують авторські новотвори, які відображають їхній світогляд. Таким чином, перифрази надають мові автора певної суб'єктивності. Особливістю роману М. Дочинця є те, що наратором виступає головний герой твору. Тому всі образні картини, асоціації, рефлексії читач пов'язує з Вічником, а не з письменником. Окрім того, у романі не знаходимо первинного найменування оповідача. Лише з інших творів чи коментарів автора дізнаємося, що розповідь ведеться Андрієм Вороном, «карпатським мудрецем». Фактично вторинні номінації виступають у романі засобом іменування наратора. Саме вони відображають життєвий шлях персонажа і творять образ ЛЮДИНИ. Цю особливість твору зауважує Галина Вовченко: «М. Дочинець возвеличує Людину і людську душу. Його героєм стало чоловіцтво, чоловік як воїн життя, за життя і для життя. Він уміє все, він ВІЧНИК, йому підкоряється матерія світу. Лікувати, будувати, утихомирювати стихію, воювати за справедливість, сидіти за це у тюрмі без надії на помилування, не упокорюватися начальству, мандрувати, любити і розуміти природу, людей і людське – цей ряд можна продовжувати без кінця, – але бути просто людиною» [1, с. 343].

У романі знаходимо ряд контекстуальних синонімів, які слугують найменуваннями оповідача, виконуючи при цьому функцію характеротворення: «...йменували мене... – то Знахарем, то Знатником, то Відуном, то Босоркуном, то Характерником, то Вічним Дідом, то Тим, що живе в Чорній Хащі...» [2, с. 118]. Його поневіряння по колимських зонах відображають перифрази «вічник каторги» [2, с. 297] і «табірний вічник» [2, с. 312].

Серед основних тематичних груп описових зворотів роману виділяємо такі: назви їжі та напоїв: «ковток любові» [2, с. 311] – вино, «ситна ласощ» [2, с. 185] – мед; номінації топонімів: «малий Карпатський терен» [2, с. 121] – Закарпаття, «колиска, що народжує богів» [2, с. 331] – Греція; військові назви: «великі батальйони» [2, с. 156] – мілітарна потуга, «зелена шкатулка з колесами» [2, с. 120] – панцерник; філософські, абстрактні, духовні й міфологічні поняття: «спілка розділених частин» [2, с. 195] – любов, «Лісний пан» [2, с. 169] – блуд.

Зауважуємо, що у творі незначна кількість вторинних номінацій на позначення побутових реалій. Тут навіть буденне стає небуденним і символічним: «Дім для людини – більше, ніж дім. Се той царинок, де людина залишається людиною. Се – осереддя людства. І куди б нас не водили мандри, то все не справдешне. Пуповина наша в батьківському домі, а серце – під дахом, який ми поклали собі під небом» [2, с. 181].

На довгому і непростому життєвому шляху Андрій Ворон зустрів багатьох людей, які мали вплив на його долю. Саме вторинні номінації персонажів, виступаючи засобом їхньої характеристики, є найбільш поширеними у романі. Оповідач вважає, що «...немає в нас серед людей ні ворогів, ні друзів, але кожен з них – **малий чи великий учитель**, що, як придорожній стовп, направляє твій поступ» [2, с. 122 – 123]. «Першим учителем» [2, с. 129] Андрій називає свого діда: «Дід навчив мене видіти довкола все живе й тішитися йому – дереву, бадиліні, птиці, звірині, землі, небові. Він не говорив мудрі слова, але мудрість його коренилася в добрих очах і уважному серці. І від сього йому, неписьменному, відкривалися знання, незнайденні і в розумних книгах...» [2, с. 129].

Дещо іншу науку, але таку ж потрібну й людяну, дав «молодий професор» [2, с. 133], учитель гімназії Матіко, який привив своєму вихованцю любов до навчання, до книг, пробудив у юнака почуття патріотизму. А далі життєва ріка понесла хлопця шаленою течією.

Фатальну роль у долі Ворона відіграв чеський жандарм Ружічка, який збездивив його кохану. Цей вчинок урядника спровокував процеси, які повністю змінили життя оповідача. А через декілька років Андрієві знову довелося «зустрітись» із Ружічкою, точніше, з його прахом, у хащі Чорного лісу. Негативні спогади породили у душі чоловіка відповідні емоції, виражені через перифрази-характеристики: «**Той, що відібрав у мене наймиліше, а самого пустив на чотири вітри. Хлоп-красень, розпусне чадо столичного сановника, пестунчик долі, спокуситель жіноти...**» [2, с. 245]. Але тепер Андрій «... не мав до нього ні грама зневаги. Лише жалість» [2, с. 245].

Довелося автору спогадів зустрітись й із «заклятим бескидником», отаманом «чорних хлопців» [2, с. 207] Миколою Шугаєм. Лише кілька днів вони були разом, але в цьому останньому опришкові Ворон побачив глибоку трагедію закарпатських русинів: «...либонь, се і є **оживлена душа мого народу, мого маленького гірського крайця Європи – сплутана душа, що, як птиця-мрія, б'ється у сліпій своїй убогости, неутві та забобоні і вибухає помстою і жаданням справедливості**» [2, с. 212].

Надзвичайно великий вплив на формування життєвої філософії оповідача справила ще одна людина – Джеордже, який відкрив перед ним «зелений університет карпатського Марамороша». Цього достойника автор величає то «дивовижним чоловіком» чи «волхвом трав» [2, с. 230], то «особливим чоловіком» [2, с. 237].

Ще один учитель – сотник Скобала, «...що в малому часі явив мені велике: в терміні вмирання явив науку життя» [2, с. 123]. Він подарував своєму підлеглому шанс на життя, спонукавши його до порятунку з мадярського полону. Сам же старшина не мав права на втечу: «**Бо я той, що водив інших на смерть. То чому сам маю від неї втікати?**» [2, с. 122]. Ця людина першою зрозуміла глибинну сутність Андрія Ворона: «**Бо ти не для кулі, хлопче**» [2, с. 123] – не готовий вбивати, воїн духу, а не зброї.

Науку смирення і, одночасно, стійкості, віри, людяності, нескореності автору «нотиса» подали монахи, які дивним чином потрапили до Чорного лісу. То були люди високого духу, і Андрій відчував свою мізерність перед їхньою величчю: «**Діти небес, вони ходили по тій же землі, що і я – лісовий дикун**» [2, с. 282]. Скитники ж, чужі до всього нещирого, сприймали його рівним собі – «**благодійним сином**» [2, с. 285]. У їхньому розумінні, усі люди – «...**крихкі глиняні посудини... Сенса лиш в тім, чим наповнений еси**» [2, с. 284].

У Андрія був ще один величний учитель, який надавав важливого досвіду протягом усього життя – ПРИРОДА. Р. Теребус зауважує: «Більшість подій у романах митця відбувається на природі: у лісах, горах, біля річок тощо. Автор, персоніфікуючи реалії природи, надає їм якостей живих істот та підкреслює єдність людини і природи, їхній взаємозв'язок та взаємозалежність, чим надає мові творів філософського звучання та ліризму» [3, с. 51].

Однією з головних проблем, порушених у творі, є життя людини у природі як частини природи, табу на тотальне безцільне винищення навколишнього середовища, адже світ, що оточує нас, наповнений досконалими істотами й рослинами: «**Бо не вищий я за дерево, не мудріший за ведмеда, не чистіший за рибину, не гарніший за косицю. Я лише рівна серед рівних**»

мала окришина живого світу, цятка тайни сокровенної, вигляд роботи Великого Майстра» [2, с. 171].

Усе, породжене природою, має своє призначення, а тому є елементом логіки життя, частиною світу, яка має такі ж права, як і людина. Тому для оповідача ведмідь є «*клишоногим вуйком*» [2, с. 221], птахи – «*невтомними дітьми небес*» [2, с. 191], форель – «*цісарською рибою*» [2, с. 152], а бджоли – «*розумними мухами*» [2, с. 128]. Серед рослин Андрій особливо виділяє гриби, які допомогли йому вижити у лісовій хащі. Оповідач називає їх «*дивними тілами рослинного царства*», «*лісовим м'ясом*», «*лісовим хлібом*» [2, с. 199]. Для нього жовта лисичка – це «*гриб понад грибами*» чи «*застиглі вогненні язички лісу*» [2, с. 199]; трюфель – «*великопанська їда*» [2, с. 202]; мухомор – «*красний король лісових галяв*» [2, с. 201].

Величними видаються перифрази, які змальовують підкарпатську природу: «*піднебесна колиска*» [2, с. 222], «*кам'яні крижі*» [2, с. 182] – гори; «*кам'яна комора Природи*» [2, с. 119] – западина Чорного лісу; «*Велика Хаща*» [2, с. 144] – ліс; «*небесна людність*» [2, с. 194] – хмари.

Висновки. Отже, авторські перифрази, які є важливим елементом відображення рефлексій наратора на навколишнє середовище, виступають яскравим засобом творення внутрішнього світу «народного мудреця» Андрія Ворона. Оповідь у романі ведеться від першої особи, що надає зображенням картинах максимальної об'єктивності. Описові звороти дозволяють письменникові змалювати переживання, емоції, погляди героя, відобразити глибину його філософських узагальнень. Найчастіше вторинні номінації виступають засобом характеристики персонажів і змалювання сприйняття природи оповідачем. Активне вживання перифразів цих двох тематичних груп пояснюється переконанням Ворона у тому, що саме люди і природа є нашими найкращими вчителями протягом усього життя.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані при подальшому вивченні перифразів у творах М. Дочинця та інших сучасних письменників. Також авторські новотвори є важливим компонентом аналізу особливостей авторського ідіостилу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовченко Г. Народна стихія і мовний портрет у прозі М. Дочинця. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Філологія*. Ужгород, 2016. № 36. С. 341 – 345.
2. Дочинець М. Вічник. *Лад*. Мукачево : Карпатська вежа, 2014. С. 115 – 352.
3. Теребус. Р. Метафора як засіб художнього у вираження в романі Мирослава Дочинця «Вічник». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. Херсон, 2018. № 35. С. 50 – 53.

REFERENCES

1. Vovchenko H. Narodna stykhiia i movnyi portret u prozi M. Dochyntsia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Filolohiia*. Uzhhorod, 2016. № 36. S. 341 – 345.
2. Dochynets M. Vichnyk. *Lad*. Mukachevo : Karpatska vezha, 2014. S. 115 – 352.
3. Terebus R. Metafora yak zasib khudozhnoho uvyraznennia v romani Myroslava Dochyntsia «Vichnyk». *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnohouniversytetu. Filolohiia*. Kherson, 2018. № 35. S. 50 – 53.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2019 р.